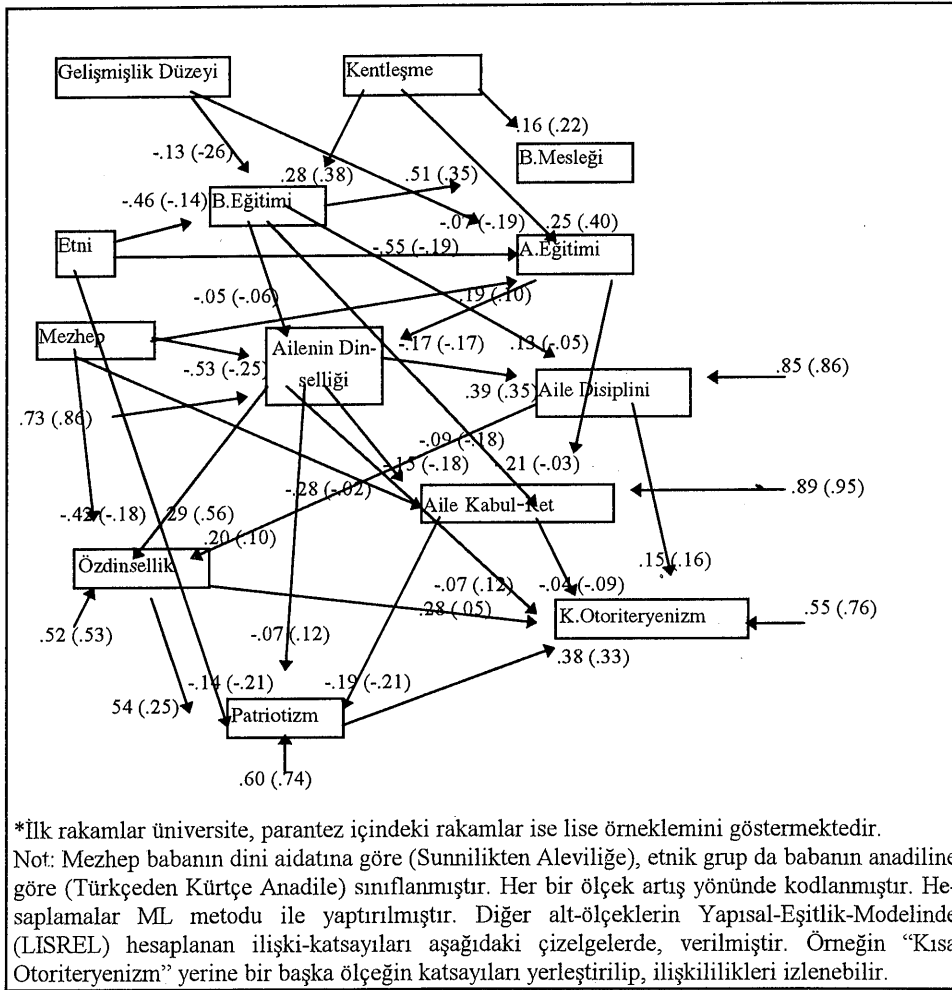

5. AÇIKLAYICI BİR MODEL DENEMESİ: SOSYO-KÜLTÜREL KOŞULLAMA ve YAPISAL ETKİLER

Kültür ve toplumsal yapı sabit (konstant) sayılırsa, konjonktürel gelişmeler, otoriteriyenizmin artış ve düşüşlerini açıklamada yeterli gibi gözükmemektedir. Ancak eşas ve temel bir soru, otoriteriyenizm üstüne çalışmaların da yıllardır yanıtını aradıkları “şey”, konjonktürel etkiler sabitlenirse (kovaryans ya da konstant kabul edilirse), kültür ve kişilikle, toplumsal faktörlerin rolünün ne olduğu sorusudur.

Çizelge 5-1 Yapısal-Eşitlik-Modeli Altında Açıklayıcı Görünüm (Path Analizi)*

Araştırmadaki açıklayıcı (bağımsız) ve dolaylı (ara) açıklayıcı değişkenler, daha önceki tartışmalar dikkate alınarak bir model biçiminde, LISREL altında, sınanmaya; böylece yapısal işleyiş hakkında bilgiler yakalanmaya çalışılmıştır.

Çizelge 5-2 Sosyo-Kültürel Değişkenler ve Ölçeklerin Açıklanma Düzeyleri
(Üniversite Örnekleminde Yapısal-Eşitlik-Modeli Analiz Sonuçları -LISREL-ML)

Göstergeler/ Ölçekler	Geliş.	Kent.	Anadil	Mezh.	B.Eği.	A.Eği.	B.Mes	Ai.Din	Disip.	Ai.Re	Özdin.	Patrio
B.Eğitim	-0.13	0.28	-0.46	0.10	-	-	-	-	-	-	-	-
A.Eğitim	-0.07	0.25	-0.55	0.19	-	-	-	-	-	-	-	-
B.Mesleği	0.03	0.16	0.14	0.02	-	0.51	-	-	-	-	-	-
Ai.Dinsellik	-0.06	-0.01	0.06	-0.53	-0.05	-0.17	0.07	-	-	-	-	-
Disiplin	-0.04	0.03	-0.04	0.08	-0.13	0.03	0.00	0.39	-	-	-	-
Ai.Red	-0.03	0.12	0.08	-0.28	-0.21	-0.09	-0.04	-0.15	-	-	-	-
Özdinsellik	0.03	-0.06	0.09	-0.42	0.06	-0.10	0.02	0.29	0.20	-0.17	-	-
Patriotizm	0.06	0.06	-0.14	0.03	-0.02	0.09	0.03	-0.07	0.09	-0.19	0.54	-
Komünizm	0.05	-0.02	0.19	0.00	0.02	0.01	0.02	-0.05	0.09	0.06	-0.60	-0.13
Şeriat	-0.05	-0.10	0.00	-0.01	0.03	-0.07	0.01	0.11	-0.08	0.09	0.71	0.01
Milliyetçilik	-0.03	0.08	-0.23	0.03	0.01	0.09	-0.01	0.10	0.02	0.00	-0.02	0.54
Anomi	0.02	-0.06	-0.19	0.25	0.09	-0.04	-0.01	0.07	0.05	0.12	0.01	0.24
Cunta	0.09	0.06	-0.10	0.14	0.02	0.11	0.01	0.00	0.12	-0.11	-0.01	0.28
Ai.İdol.	-0.01	-0.05	0.03	0.15	0.02	0.00	-0.01	0.10	-0.10	-0.43	0.24	0.16
Ayrımc.	-0.15	-0.05	-0.31	0.26	0.09	-0.13	-0.03	0.00	0.03	0.07	0.19	0.08
K.Otor.	-0.05	0.08	0.08	-0.06	-0.06	0.05	-0.04	-0.01	0.15	-0.09	0.28	0.38
Güvensizlik	-0.02	-0.01	-0.05	0.16	0.09	0.02	-0.07	0.10	0.16	0.06	-0.07	0.15
Savaş	-0.03	0.08	-0.01	0.05	-0.03	0.13	-0.04	0.09	0.13	0.08	0.40	0.08
Cinsellik	-0.04	-0.12	-0.12	0.04	-0.15	-0.02	0.00	0.02	0.02	-0.15	0.58	-0.13
Anti-Semi.	-0.01	-0.03	-0.02	-0.11	-0.02	0.03	-0.02	0.06	0.06	-0.02	0.51	0.10
Anti-Erme.	-0.03	0.00	-0.15	0.01	0.09	-0.06	-0.01	0.03	0.07	-0.06	0.39	0.32
Batı-Kar.	-0.02	0.01	0.02	-0.02	0.03	0.00	-0.11	0.02	0.08	0.02	0.26	0.21
Doğu-Kar.	0.02	0.03	0.02	-0.05	0.11	-0.07	-0.07	-0.05	0.10	0.00	0.14	0.36

LISREL sonuçlarında izlendiği gibi, ailenin dinselliği mezhep aيداتına (-.53 ve -.24) bağlanmakta; öz-dinsellik de güçlü bir şekilde mezhep (-.42 ve -.18) ve ailenin dinselliği (.29 ve .56) ile açıklanabilmektedir. Şeriatçılık ise, ailenin dinselliği (.11 ve .12) ile değil, öz-dinsellik ile (üniversite .71; lise .47) ilişkilidir. Cinsel baskılama da güçlü bir şekilde öz-dinselliğin etkisi altında (.58 ve .27) bulunmaktadır. Öz-dinsellik ile etkileşim içinde olan diğer boyutlar, savaş eğilimi (.40 ve .19) ile başta yahudi-ermeni ayrımcılığı olmak üzere batı düşmanlığı ve yabancı ayrımcılığıdır (üniversitede .51, .39., .26 ve .19; lisede .31, .35, .26 ve .16).

Patriotizm, aile reddi ile ters (yani kabul arttıkça artışta) ve öz-dinsellik ile doğru orantılı gitmektedir. Alt-etnik gruplara bağlılık ile ters orantılıdır. Ancak kökten milliyetçi politik yönelimler, öz-dinsellikten (üniversitede -.02, lisede .01) pek etkilenmemekte, patriotizmle (.54 ve .36) koşutluk içinde bulunmaktadır. Kökten milliyetçilik, alt-etnik grup aيداتıyla, patriotik durumda olduğu gibi, gene

ters orantılıdır (-.23 ve -.08). Kısa otoriteriyenizm ölçeği de en güçlü şekilde patriotik değerlerle ilişkili (.38 ve .33) çıkmaktadır. Kişi ne kadar patriotikse, o kadar güçlü otoriteriyen eğilim göstermektedir. Kısa otoriteriyenizm ile aile içi disiplin ve öz-dinsellik de bir miktar doğrusal korelasyon içindedir.

Çizelge 5-3 Sosyo-Kültürel Değişkenler ve Ölçeklerin Açıklanma Düzeyleri
(Lise Örnekleminde Yapısal-Eşitlik-Modeli Analiz Sonuçları -LISREL-ML)

Göstergeler/ Ölçekler	Geliş.	Kent.	Anadil	Mezh.	B.Eği.	A.Eği.	B.Mes	Ai.Din	Disip.	Ai.Re	Özdin.	Patrio
B.Eğitim	-0.26	0.38	-0.14	0.05	-	-	-	-	-	-	-	-
A.Eğitim	-0.19	0.40	-0.19	0.10	-	-	-	-	-	-	-	-
B.Mesleği	-0.05	0.22	-0.01	0.03	-	0.35	-	-	-	-	-	-
Ai.Dinsellik	0.06	-0.05	-0.10	-0.25	-0.06	-0.17	-0.01	-	-	-	-	-
Disiplin	0.05	-0.09	-0.05	0.13	-0.05	0.03	-0.02	0.35	-	-	-	-
Ai.Red	-0.04	-0.03	-0.04	-0.02	-0.03	-0.18	0.04	-0.18	-	-	-	-
Özdinsellik	-0.02	0.05	0.01	-0.18	-0.02	-0.05	-0.06	0.56	0.10	0.03	-	-
Patriotizm	-0.08	0.08	-0.21	0.03	-0.07	0.04	-0.08	0.12	0.05	-0.21	0.25	-
Komünizm	0.10	-0.07	-0.05	0.20	-0.08	0.09	-0.04	0.06	0.07	-0.05	-0.34	-0.21
Seriat	-0.13	0.08	0.03	-0.14	-0.08	-0.12	0.05	0.12	0.05	0.05	0.47	-0.02
Milliyetçilik	-0.02	0.05	-0.08	0.02	-0.04	0.03	-0.04	0.12	0.07	0.04	0.01	0.36
Anomi	0.01	-0.02	0.02	-0.04	-0.13	-0.05	0.00	0.07	0.10	0.04	-0.20	0.17
Cunta	0.10	-0.05	-0.03	0.12	-0.11	0.05	-0.01	-0.03	0.12	0.04	-0.06	0.29
Ai.İdol.	0.04	-0.06	0.09	0.10	0.08	-0.05	0.07	0.18	0.00	-0.36	-0.03	0.17
Ayrıml.	0.06	-0.11	-0.08	0.02	-0.02	0.00	0.02	0.12	0.03	0.07	0.16	-0.08
K.Otor.	-0.14	0.03	0.04	0.03	-0.03	-0.07	-0.06	0.06	0.16	-0.03	0.05	0.33
Güvensizlik	0.07	-0.05	0.03	-0.03	-0.02	0.02	0.03	0.01	0.14	-0.05	-0.04	0.03
Savaş	0.07	-0.09	0.00	-0.06	0.03	0.12	-0.01	0.10	0.06	0.08	0.19	0.00
Cinsellik	0.10	-0.04	0.05	-0.06	0.07	-0.18	0.00	0.11	0.02	0.04	0.27	0.05
Anti-Semi.	0.08	-0.06	0.00	-0.06	-0.09	-0.02	0.08	0.13	0.10	-0.05	0.31	0.09
Anti-Erme.	0.06	-0.05	-0.05	0.02	-0.03	0.03	0.06	0.16	0.01	0.02	0.35	0.10
Batı-Kar.	-0.01	-0.03	-0.07	-0.03	-0.05	-0.02	0.02	-0.01	0.02	-0.11	0.21	0.06
Doğu-Kar.	-0.04	0.04	-0.02	-0.12	-0.13	0.02	0.06	-0.14	0.00	-0.04	0.17	0.12

Gene Cunta eğilimi, en güçlü şekilde patriotizmden destek almaktadır (.28 ve .29). Bir miktar da aleviliğe doğru ve kentlerin gelişmişlik düzeyiyle bağlantılı olarak artış göstermektedir. Ailenin idolleştirilmesi, aile reddi ile ters (anti-demokratik aile ortamında düşmekte) orantılı olup bir miktar patriotik değerlerle ilişkilidir.

Görüldüğü gibi, öz-dinsellik ve patriotizm ailenin algılanan koşullarından daha öncelikli bir açıklama çerçevesi oluşturmaktadır. Bölgesel farklılıklar, kentleşme düzeyi, etnik ve mezhep grubu ile anne-baba eğitim ve mesleği gibi olgular ise, gençlerin değil ailenin durumu için açıklayıcı bir çerçeve oluşturmaktadır.

Ancak şöyle bir bağlantıya dikkat edilmelidir. Ailenin dinselliği de, aslında içinde yaşanan yapısal koşullar tarafından belirlenmekte, böyle bir aile içi at-

mosfer de çocuğun kendi özgül değerlerini biçimlendirmekte (öz-dinsellik) ve bunun üzerinden diğer tutum ve davranışlara yansımaktadır (şeriat eğilimi). Ancak şeriat eğilimi, mevcut iktidar-otorite yapısının olduğu gibi kabulü yerine, bunlarla bir miktar da olsa, bir çelişmeyi ifade etmekte, dolayısıyla otoriteryen bağlılıkla pek bir koşutluk göstermemektedir.

Anne-babanın eğitim alması, doğdukları bölgenin gelişmişlik düzeyinden pek etkilenmemekle beraber, kentleşme düzeyiyle yakından ilişkili bulunmaktadır (üniversite .28, .25 ve lise .38, .40). Eğitim kariyerinde, Kürt etnik grubuna doğru bir düşüş söz konusudur (üniversite -.46, -.55 ve lise -.14, -.19)¹. Mezhep açısından, bir miktar Aleviler lehine artış görülmektedir.

Mesleki statü ise, güçlü bir şekilde alınan eğitimden etkilenmektedir. Bu ilişki, beklendiği gibi doğrusaldır. Dini aile ortamı ise, mezhep faktörünün yanı sıra, annenin eğitim düzeyi ile ilgilidir. Aile içi disiplin de, ailenin dinselliğinin etkisi altındadır.

Aile içi kabul durumu, annenin eğitimi ile yükselmektedir. Bir başka etken de dinsellik. Dinsellik ile de çocuğun aile içinde kabul-sevgi görmesi artış göstermektedir. Yani çocuk özellikle yüksek eğitilmiş anne ile, dini eğilimi yüksek ailelerde daha çok kabul görmektedir. Beklenmeyen bir durum ise, red oranı arttıkça patriotizm ve ailenin idolleştirilmesinin düşmesidir. Yani ailede çocuğun kabul-sevgi görmesi, otoriteryenizmi düşürmemekte, tam aksine artırmaktadır. Demokratik olan ailelerde (çocuğun kabul gördüğü-sayıldığı ailelerde), hem patriotik hem de otoriteryen eğilimler artış göstermektedir.

Bu şu demektir: İddia edildiği gibi, sağlıklı bir aile ortamı sağlıklı tipler ya da otoriteryen tipler yaratmamakta, tam aksine sağlıklı olduğu sayılan idealleştirilmiş davranış normlarının yerine getirildiği aileler otoriteyi, daha kolay meşrulaştırmaktadır.

Araştırmadaki sosyo-kültürel göstergeler ile ölçekler, örneklem bazında gruplandırma (cluster) analizine de tabi tutulmuş, buradan da hangi boyutların hangileri ile birlikte değiştiği görülebilmektedir (Çizelge 5-4 ve 5-5). Değişkenlerin örneklem bazında birlikteliklerini gösteren gruplandırma (CLUSTER) analizi sonuçlarına bakarsak;

- Okuyan kızların anne-baba eğitimi ile mesleki kariyerleri ve sonuçta aile statüleri, görece daha yüksektir.
- Aile statüsü ve anne-babanın birlikte yaşamaları, çocuğun aile tarafından kabul edilme derecesini etkilenmektedir.

¹ Bunda kentleşme ve diğer bölgesel farklar da rol oynayabilir. Çünkü Çukurova'daki Kürt kökenli aileler, genellikle Güneydoğulu göçmen ailelerden oluşmaktadır.

- Komünist eğilimler, mezhep ve etnik farklılaşmadan etkilenmektedir (daha genel düzeyde bölge, kırsallık, meslek, eğitim ve ailenin statüsü de dahil).
- Kentleşme, bölgesel gelişmişlik düzeyi, eğitim ve meslek de birbiriyle ilişkili çıkmaktadır.
- Geniş ve büyük aile durumu, kirada oturup oturmamaya ve
- Geniş, büyük aile ve kirada oturma durumu da tüm dinsellik, ayrımcılık ve patriotizm ölçekleriyle daha yakından ilişkili bulunmaktadır.

Çizelge 5-4 Hiyerarşik Gruplandırma Analiz Sonucu (Üniversite Örnekleme)

Özdinsellik	22	-+-----+			
Şeriat	34	--+-----+----+			
Anti-Semitizm	27	-----+-----+-----+			
Anti-Ermenizm	28	---+-----+-----+-----+	I	++	
Cinsel Ayr.	23	-----+-----+-----+-----+	I	++	
Ai.Dinselliği	16	-----+-----+-----+-----+	I	I	
Savaş	25	-----+-----+-----+-----+			
Patriotizm	21	-----+-----+-----+-----+	I	I	
Doğu Ülkeleri	30	-----+-----+-----+-----+	I	++	
K.Otoriter.	20	-----+-----+-----+-----+	I	I	
Batı Ülkeleri	29	-----+-----+-----+-----+	I	++	
Ai.İdol.	19	-----+-----+-----+-----+	I	I	
Ayrımcılık	26	-----+-----+-----+-----+			++
Disiplin	17	-----+-----+-----+-----+			I I
Ai.Red	18	-----+-----+-----+-----+			++ I
Kirada Ot.	10	-----+-----+-----+-----+			I
Parç. Aile	15	-----+-----+-----+-----+			++
Cunta	24	-----+-----+-----+-----+			I I
Milliyetçilik	35	-----+-----+-----+-----+			I I
Anomi	31	-----+-----+-----+-----+			I I I
Güvensizlik	32	-----+-----+-----+-----+			++ I
Cinsiyet	1	-----+-----+-----+-----+			I
Gelişmişlik	3	-----+-----+-----+-----+			I
Aile Statüsü	11	-----+-----+-----+-----+			I
B.İyileşme	12	-----+-----+-----+-----+			I I
B.Eğitim	6	-----+-----+-----+-----+			++ I
A.Eğitim	7	-----+-----+-----+-----+			I
B.Meslek	8	-----+-----+-----+-----+			I
A.Meslek	9	-----+-----+-----+-----+			I
Kentleşme	2	-----+-----+-----+-----+			I
Mezhep	4	-----+-----+-----+-----+			I
Anadil	5	-----+-----+-----+-----+			I
Komünizm	33	-----+-----+-----+-----+			++
Hane Büyük.	13	-----+-----+-----+-----+			
Aile Türü	14	-----+-----+-----+-----+			

Görüldüğü gibi, sadece “aile içi kabul-ret” boyutunu bile dikkate alsak, bazı açıklayıcı yapısal bulgulara rastlanmaktadır. Yoksullukla (kirada oturma) ailenin parçalanmış olması, bu boyutla yakından ilişkili görünmektedir. Bir diğer bulgu, mezhep ve etnik alt-gruplardan olmak, üniversite eğitimi ile birleşince sol-komünist eğilimler yükselmektedir (Çizelge 5-4). Lisede ise geniş ve büyük hane üyeliği ile kiracılık, otoriteren eğilimleri (dini ve milliyetçi yönelimi) artırmak-

- Okuyan kızların daha yüksek bir sosyo-ekonomik statüden geldikleri ve erkeklere göre daha yüksek güvensizlik-anomi yaşadıkları;
- Mezhep ve dil ayrılaşmasının sol eğilimleri güçlendirdiği;
- Geniş ve büyük haneler ile milliyetçi ve dini eğilimlerin artışı arasında paralellikler olduğu;
- Milliyetçilik, patriotizm, cunta ve kısa otoriteriyenizmin birlikte değiştiği;
- Aile dinselliği, öz dinsellik, şariat, cinsel ayrımcılık ve savaş eğilimlerinin birlikte gittiği;
- Milliyetçi ve dini eğilimlerin ayrımcılık ve düşmanlığa yol açtığı açıkça izlenebilmektedir.